

Ευελιξία και δικτύωση στους κλάδους μηχανών και μεταλλικών προϊόντων στην περιοχή του Ελαιώνα.

Χρήστος ΛΑΜΠΡΟΥ

1. Οι συστηματικοί παράγοντες μιας ευέλικτης και δικτυωμένης ανάπτυξης.

Στο επίκεντρο της συζήτησης για μια εναλλακτική αναπτυξιακή στρατηγική των τοπικών παραγωγικών συστημάτων, βρίσκεται η ανάδυση από τη δεκαετία του '70 και μετά, περιφερειακών οικονομιών, που συγκροτούνται από ευέλικτα τοπικά παραγωγικά συμπλέγματα όπου κυριαρχεί η βιομηχανία μικρής κλίμακας.

Βασικό στοιχείο του ιστορικού υπόβαθρου των διεπιχειρησιακών δικτύων που έχουν αναπτυχθεί υπό τον τύπο των "Βιομηχανικών Συνοικιών", είναι η γεωγραφική συγκέντρωση μονάδων του ίδιου κλάδου σε μια περιοχή. Πρόκειται για δίκτυα επιχειρήσεων που εγγράφονται σε ένα χώρο "τοπικό" που διακρίνεται από

συγκεκριμένη κοινωνικοοικονομική και πολιτιστική ταυτότητα.

Επίσης εκτός του γεωγραφικού προσδιορισμού των διεπιχειρησιακών δικτύων, η ύπαρξη του ελάχιστου κρίσιμου μεγέθους και διάρκειας συγκέντρωσης βιομηχανικών επιχειρήσεων ή αλλιώς της ελάχιστης βιομηχανικής υποδομής (Hubert Schmitz¹, 1995), αποτέλεσε το εφελτήριο για την ενεργοποίηση εκείνων των αναπτυξιακών διαδικασιών που επιτρέψαν τη διαμόρφωση αυτών των δυναμικών τοπικών βιομηχανικών συμπλεγμάτων.

Ο εντοπισμός ιστορικών παραδειγμάτων ευέλικτων βιομηχανικών συμπλεγμάτων σε αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες, εκτός της περιοχής της "Τρίτης Ιταλίας", καθώς και η διαφορετικότητα τους ως προς

την κοινωνικοοικονομική και πολιτιστική τους ταυτότητα, δεν επιτρέπει την αντιμετώπιση τους ως ένα μοναδικό ιστορικό συμβάν, δηλαδή μόνο μέσα από το πρίσμα μιας στενής αλληλεξάρτησης τους με μια συγκεκριμένη κοινωνική δομή και ιδιόστερα αυτή που αναπτύχθηκε στις περιοχές της "Τρίτης Ιταλίας".

Για παράδειγμα, η κοινή πολιτιστική ταυτότητα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των σχέσεων εμπιστοσύνης και κατ' επέκταση της δικτύωσης στις "Βιομηχανικές Συνοικίες" της Τρίτης Ιταλίας (G. Becattini³, G. Trigilia⁴, 1992).

Όμως σε άλλα ιστορικά παραδείγματα όπως σε αυτό της Sinos Valley στη Βραζιλία (Khalid Nadvi & Hubert Schmitz, 1994)², φαίνεται ότι η σημασία των πολιτιστικών συνθηκών ως βάσης για τις διαεπιχειρησιακές σχέσεις εμπιστοσύνης αποδυναμώνεται κάτω από συνθήκες ραγδαίας οικονομικής εξέλιξης, με συνέπεια αυτές να επανασηματίζονται όχι στη βάση της κοινής κοινωνικο-πολιτιστικής ταυτότητας αλλά στη βάση των συνειδητών σχέσεων.

Στις νέες αυτές παραγωγικές δομές, η δικτύωση και η ευελιξία ως λειτουργίες απέκτησαν κεντρική σημασία και προσέλαβαν ως έννοιες ένα νέο περιεχόμενο. Η "δικτύωση" που πραγματοποιείται σε ένα επίπεδο εξωτερικό, αυτό των σχέσεων της επιχείρησης με το περιβάλλον της και σε ένα επίπεδο εσωτερικό, αυτό των ενδοεπιχειρησιακών σχέσεων, νοείται ως μια λειτουργία οικονομικού συντονισμού ανάμεσα στη μεμονωμένη επιχείρηση και την αγορά (Α. Λυμπεράκη)⁵.

Όμως στις περιπτώσεις των ευέλικτων βιομηχανικών συμπλεγμάτων, η δικτύωση νοείται ως μια λειτουργία που ξεφεύγει από τα όρια της μεμονωμένης επιχείρησης και διαπερνά το σύνολο του παραγωγικού συστήματος.

Πέρα από τις ιδιομορφίες και την ποικιλία που προσφέρουν τα διάφορα παραδείγματα τοπικών βιομηχανικών συμπλεγμάτων, οφειλόμενες σε διαφοροποιήσεις στο ιστορικό τους υπόβαθρο, μπορούμε να διακρίνουμε κάποιους κοινούς ή αλλιώς τους συστηματικούς παράγοντες που διαμορφώσαν το πλαίσιο της δικτυωμένης ανάπτυξης τους.

- Σε ένα πρώτο επίπεδο, αυτό της επιχειρηματικής-παραγωγικής δράσης, οι συστηματικοί παράγοντες αφορούν την άρση των αυστηρών διαχωρισμών μεταξύ σύλληψης και εκτέλεσης και του αυστηρού καθορισμού των εργασιακών καθηκόντων (εσωτερική δικτύωση) και την τύκνωση των κάθετων-οριζόντιων διεπιχειρησιακών συνδέσεων στη βάση της τεχνολογικής αμοιβαιότητας-υπεργολαβίες ειδίκευσης (εξωτερική δικτύωση). Εδώ η εξωτερική δικτύωση δεν περιορίζεται μόνο στην παραγωγή αλλά αφορά και την προμήθεια, την προώθηση, την έρευνα & ανάπτυξη την ανταλλαγή πληροφορίας.
- Σε ένα δεύτερο επίπεδο, αυτό του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας των οικονομικών παραγόντων, οι συστηματικοί παράγοντες αφορούν τοπικούς θεσμούς-κέντρα παροχής πραγματικών συλλογικών υπηρεσιών που λειτουργούν ως μηχανισμοί κλαδικού-χωρικού σχεδιασμού της ανάπτυξης. Αποτέλεσμα της λειτουργίας των θεσμών αυτών ήταν η κοινωνικοποίηση του κινδύνου-κόστους της ανάπτυξης καινοτομιών, της επικέντρωσης στην ποιότητα και η θεσμοποίηση της διαεπιχειρησιακής συνεργασίας καθώς και της συνεργασίας όλων των παραγόντων της τοπικής οικονομίας.
- Οι θεσμοί αυτοί απαντούν στις ανάγκες των δικτύων και όχι των μεμονωμένων επιχειρήσεων εξισορ-

ροπώντας συνεργασία και ανταγωνισμό και διαμορφώνουν τους όρους μιας μακροπρόθεσμης "Συλλογικής ανταγωνιστικότητας" της τοπικής βιομηχανικής δομής.

Συνεπώς το διακριτό της λειτουργίας της δικτύωσης στα επιτυχημένα ιστορικά παραδείγματα των τοπικών βιομηχανικών συμπλεγμάτων από οπουδήποτε αλλού, είναι ότι οι ανάγκες των επιχειρήσεων απαντούνται στη βάση μιάς "δικτύωσης" που δεν εγγράφεται μόνο στα όρια της αγοράς αλλά κυρίως στα όρια των αναγκών του τοπικού παραγωγικού συστήματος.

Βέβαια εδώ θα πρέπει να τονίσουμε την προβληματική διαφόρων συγγραφέων (H. Schmitz & B. Musyck, 1993)⁶ που αντιμετωπίζουν την δικτυωμένη ανάπτυξη των βιομηχανικών συμπλεγμάτων ως το αποτέλεσμα επιχειρηματικών δράσεων και διαδικασιών, στις οποίες δημόσιοι και ιδιωτικοί θεσμοί επιχειρηματικής στήριξης έπαιξαν ενισχυτικό ρόλο, δίχως όμως αυτός να τοποθετείται στην αφετηρία των διαδικασιών αυτών.

Δηλαδή η ανάπτυξη της σημασίας των θεσμών αυτών τοποθετείται σε ένα δεύτερο στάδιο, ως απάντηση στις αναγκαιότητες που προκύψαν από την ανάπτυξη της τοπικής βιομηχανίας που είχε ήδη συντελεσθεί σε ένα πρώτο στάδιο (S. Brusco, 1992)⁷.

Η "ευελξία" στα επιτυχημένα παραδείγματα των "Βιομηχανικών Συνοικιών" νοείται ως μια λειτουργία που διαπερνά τη μεμονωμένη επιχείρηση και την ομάδα των διασυνδεδεμένων επιχειρήσεων και συντίθεται από μια σειρά διαδικασίες που ακολουθούνται στην προμήθεια, την παραγωγή, την εργασία, την έρευνα & ανάπτυξη και την ανταλλαγή πληροφορίας.

Οι σημαντικότεροι συστηματικοί παράγοντες που

καθόρισαν το πλαίσιο της ευέλικτης ανάπτυξης σε όλες τις περιπτώσεις των βιομηχανικών συμπλεγμάτων ήταν:

- η χρήση επαναρρυθμιζόμενων μηχανών και παλαιοδικουμένου εργατικού δυναμικού για την παραγωγή σε μικρές παρτίδες μιας ευρύας γκάμας της ίδιας οικογένειας προϊόντων.
- η αναδιοργάνωση της εργασιακής διαδικασίας με την άρση των αυστηρών διαχωρισμών μεταξύ σύλληψης-εκτέλεσης και του αυστηρού καθορισμού των εργασιακών καθηκόντων.
- η επικέντρωση στην νέα ανταγωνιστική στρατηγική της ποιότητας και της καινοτομίας και όχι στον ανταγωνισμό κόστους/τιμής.

Όμως παρόλα αυτά, η διαδικασία ευέλικτης προσαρμογής των τοπικών βιομηχανικών συμπλεγμάτων, εμφανίζει σημαντικές διαφορές μεταξύ των παραδειγμάτων των αναπτυσσόμενων και αναπτυγμένων χωρών και ειδικότερα ως προς την οργάνωση και τις συνθήκες εργασίας και του τρόπου με τον οποίο αυτή επέδρασε στην απόκτηση ευελιξίας.

Συγκεκριμένα, στις περιπτώσεις των βιομηχανικών συμπλεγμάτων των αναπτυγμένων χωρών, ο υψηλός βαθμός ειδίκευσης των εργαζομένων και ο υψηλός βαθμός σωματειακής οργάνωσης τους (C. Trigilia, 1992)⁸, απέτρεψαν αρχικά την οργάνωση της παραγωγής στην βάση της φθηνής εργατικής δύναμης και έμμεσα πίεσαν τις επιχειρήσεις να καινοτομήσουν προκειμένου να ενδυναμώσουν την ανταγωνιστική τους θέση, δηλαδή τον προσανατολισμό τους σε αυτό που ονομάζουμε λειτουργική ευελιξία ή αλλιώς ως επιλογή του "υψηλού δρόμου" προς την ανταγωνιστικότητα (W. Sengenberger & F. Pyke, 1992)⁹.

Αντίθετα στις αναπτυσσόμενες χώρες, η υψηλή ανεργία και ο χαμηλός βαθμός σωματειακής οργάνωσης παρά τον υψηλό βαθμό ειδίκευσης των εργαζομένων, επέτρεψαν την υποβάθμιση της εργασίας και τη διολίσθηση των βιομηχανικών συμπλεγμάτων προς την κατεύθυνση της αριθμητικής ευελιξίας (H.Schmitz & B.Musyck, 1993)⁶.

Δηλαδή παρά την επικράτηση της πρακτικής της εσωτερικής "δικτύωσης" (άρση του αυστηρού διαχωρισμού μεταξύ σύλληψης και εκτέλεσης) στις περιπτώσεις των βιομηχανικών συμπλεγμάτων των αναπτυσσόμενων και των αναπτυγμένων χωρών, δεν εμφανίζονται τα ίδια αποτελέσματα ως προς τη θέση της εργασίας. Η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται εν μέρη στο μικρότερο βαθμό ανάπτυξης στις περιπτώσεις των αναπτυσσόμενων χωρών, της εξωτερικής "δικτύωσης" από την άποψη του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας των οικονομικών παραγόντων, δηλαδή ως προς τους θεσμούς παροχής συλλογικών υπηρεσιών στην έρευνα, την εκπαίδευση, την πληροφόρηση κ.α.

Βέβαια, ο μικρότερος βαθμός κοινωνικοποίησης του επιχειρηματικού κινδύνου, ενώ δεν αποθάρρυνε την επικέντρωση των επιχειρήσεων των βιομηχανικών συμπλεγμάτων των αναπτυσσόμενων χωρών στην ποιότητα και την καινοτομία, ταυτόχρονα επέδρασε αρνητικά στη βελτίωση των συνθηκών και της γενικότερης θέσης της εργασίας.

Οι παραπάνω προτάσεις υποδηλώνουν μια αμφισβήτηση της αριστοτικής συσχέτισης ανάμεσα στην πρακτική της "εσωτερικής δικτύωσης" και σε ένα αισιόδοξο σενάριο για το μέλλον της εργασίας (C.Sabel, 1989¹⁰ M.J.Piore, 1992¹¹) σύμφωνα με οποίο:

"Η αύξηση του ειδικού βάρους της πολυειδικευμένης

εργασίας και της τεχνογνωσίας που εμπεριέχεται σε αυτή, αυξάνει τον έλεγχο της εργασίας στην παραγωγική διαδικασία και στο προϊόν, διαμορφώνοντας έτσι τις εργασιακές σχέσεις σε ένα πλαίσιο πιά δημοκρατικό".

Όμως η διαμόρφωση των εργασιακών σχέσεων κρίνεται και από την πολιτική ισχύ της εργασίας, το επίπεδο ανεργίας και το βαθμό θεσμοποίησης της δια- και ενδοεπιχειρησιακής συνεργασίας στην έρευνα, την παραγωγή, την εκπαίδευση, την πληροφόρηση κ.λ.π.

Σύμφωνα με τις παραπάνω παρατηρήσεις μπορούμε να καταλήξουμε σε δύο θέσεις ως προς τις λειτουργίες της ευελιξίας και δικτύωσης στα τοπικά βιομηχανικά συμπλέγματα:

- α. Ο δρόμος προς την ευελιξία, ακόμη και της αριθμητικής, δεν αντιμετωπίζεται ως ζήτημα μεμονωμένων επιχειρηματικών στρατηγικών, αλλά ως πρόκληση που αντιμετωπίζεται από το σύνολο των επιχειρήσεων μέσα σε ένα πλαίσιο πυκνών διαεπιχειρησιακών σχέσεων.
- β. Το είδος και η ένταση της εξωτερικής "δικτύωσης", ιδιαίτερα ως προς το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των οικονομικών παραγόντων, προκρίνει κάθε φορά και διαφορετικά σενάρια ευέλικτης αναδιάρθρωσης, αριθμητικής ή λειτουργικής ευελιξίας.

Συνεπώς, ο τρόπος με τον οποίο απαντάται το ερώτημα: "Τι είδους ευέλικτη εξειδίκευση θέλουμε και για ποιόν; Την εκδοχή που συμφέρει το κεφάλαιο ή την εκδοχή που συμφέρει την εργασία;" (Α. Λυμπεράκη, 1991)¹², εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη στάση των επιχειρήσεων, των εργαζομένων, του κράτους και των τοπικών αρχών και θεσμών σε σχέση με τα

ζητήματα της εξωτερικής και εσωτερικής "δικτύωσης" καθώς και της ανεργίας.

2. Η περιοχή του Ελαιώνα, οι υποσχέσεις και οι περιορισμοί μιας δικτυωμένης και ευέλικτης ανάπτυξης.

Η περιοχή του Ελαιώνα Αττικής αποτέλεσε έως σήμερα διακριτή κατηγορία μελέτης, ανάλυσης και επεξεργασίας μέτρων πολιτικής.

Δύο από τις σημαντικότερες μελέτες^{13 & 14} που έχουν πραγματοποιηθεί μας πληροφορούν ως προς τα χωροταξικά-πολεοδομικά δεδομένα της περιοχής, το συνολικό παραγωγικό δυναμικό, τη θέση και τη διάσταση των προβλημάτων των κλάδων της Μεταποίησης.

Ως προς το δυναμικό της Μεταποίησης, διαπιστώνεται η ύπαρξη μιας σημαντικής τόσο από άποψη μεγέθους-διάρκειας βιομηχανικής συγκέντρωσης όσο και από άποψη βιωσιμότητας-δυναμισμού, με τους κλάδους μηχανών και μεταλλικών προϊόντων να κατέχουν σημαντική θέση. Ταυτόχρονα όμως διαπιστώνεται υψηλή συγκέντρωση σε λίγους κλάδους καθώς και χαμηλός βαθμός ενδοκλαδικής πυκνότητας στους κλάδους αυτούς.

Ο βιομηχανικός χαρακτήρας της περιοχής από τις αρχές της δεκαετίας του '80, εμφανίζει τάσεις συρρίκνωσης που οφείλονται κυρίως στις συγκρούσεις της βιομηχανικής με τις υπόλοιπες χρήσεις γής, τη στενότητα επαρκών δικτύων βιομηχανικής υποδομής (βιομηχανικούς χώρους, οδικό μεταφορικό δίκτυο κ.α), τα θεσμικά εμπόδια εκσυγχρονισμού-επέκτασης της βιομηχανίας (Π.Δ.84/84) και τις αρνητικές κοινωνικές παραστάσεις-εχθρότητα των τοπικών αρχών στη λειτουργία της βιομηχανίας.

Η συνεχιζόμενη συρρίκνωση της βιομηχανίας της περιοχής τη δεκαετία του '90 και η ανεργία που προκαλείται, διαμορφώνει τις συνθήκες μιας κοινωνικής συμφωνίας μεταξύ των παραγόντων της τοπικής οικονομίας για διατήρηση της βιομηχανίας, τη πολεοδομική-περιβαλλοντική εξυγίανση της περιοχής με την ανάληψη τοπικών πρωτοβουλιών και τη διαμόρφωση θεσμών πολιτικής παρέμβασης και τοπικής ρύθμισης (Οργανισμός Ανάπτυξης και Διαχείρισης του Ελαιώνα).

Ως προς τα ποιοτικά στοιχεία που διακρίνουν τη λειτουργία της Μεταποίησης στην περιοχή, διαπιστώνεται η κυριαρχία πρακτικών στην παραγωγή και την οργάνωση των επιχειρήσεων που δε διευκολύνουν την απόκτηση ευελξίας και την ανάπτυξη διαεπιχειρησιακών δικτύων.

Στις επιχειρηματικές στρατηγικές σε μεγάλο βαθμό εμφανίζονται αμυντικές στάσεις στις διακυμάνσεις της ζήτησης, σε αντίθεση με τις επιχειρηματικές αντιλήψεις όπου διαπιστώνεται αυξημένη συνειδητοποίηση της σημασίας των στοιχείων της ποιότητας, της πληροφόρησης (για σύγχρονες τεχνολογίες κ.α) και σε πραγματικές υπηρεσίες (για δίκτυα προώθησης και εμπορίας, έρευνας και ανάπτυξης, πιστοποίησης ποιότητας κ.α). Στα πλαίσια των μελετών αυτών μια σειρά προτάσεων πολιτικής που έχουν επεξεργαστεί και αφορούν τη ρύθμιση των σχέσεων της Μεταποίησης με το σύνολο των υπολοίπων δραστηριοτήτων και των σχέσεων μεταξύ των μονάδων της Μεταποίησης, είναι οι εξής:

α. Άρση της πολεοδομικής ρευστότητας και αναρχίας στην περιοχή του Ελαιώνα και ανάπτυξη ενός θεσμικού πλαισίου πολεοδομικής οργάνωσης και προστασίας του περιβάλλοντος της περιοχής που

θα επιτρέψει τη λειτουργική ένταξη της βιομηχανίας στο χώρο και την άρση των αρνητικών κοινωνικών παραστάσεων.

- β. Τροποποίηση του Π.Δ 84/84 που ρυθμίζει τη Μεταποιητική δραστηριότητα στην Αττική, προκειμένου να απαντηθεί η αναγκαιότητα τεχνολογικού εκσυγχρονισμού και επέκτασης των υφιστάμενων μεταποιητικών μονάδων της περιοχής του Ελαιώνα.
- γ. Δημιουργία βιομηχανικής υποδομής και υποστηρικτικών θεσμών της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην περιοχή του Ελαιώνα, οι οποίοι επιγραμματικά συνοψίζονται ως εξής:

Τεχνολογικό Πάρκο: Οργάνωση μιας ζώνης στην περιοχή σε συνεργασία με Παν/μιο ή ερευνητικό κέντρο, για την εγκατάσταση επιχειρήσεων προηγμένης τεχνολογίας ή τμημάτων σχεδιασμού-έρευνας υφιστάμενων μονάδων.

Κέντρο Καινοτομίας: εγκατεστημένο στο Τεχνολογικό Πάρκο και να περιέχει Χρηματοδοτικές, Νομικές, Τεχνοσυμβουλευτικές υπηρεσίες και Κλαδικά Κέντρα πιστοποίησης ποιότητας.

Βιοτεχνικό Πάρκο: Με τη μετεγκατάσταση επιχειρήσεων των κλάδων Μεταλλικών προϊόντων και μηχανών, επίπλων, πλαστικών - ελαστικών και κλωστούφαντουργίας.

Δίκτυο: μεταξύ του Κέντρου Καινοτομίας, του Βιοτεχνικού και Τεχνολογικού Πάρκου.

Στα πλαίσια του παρόντος άρθρου παρουσιάζονται επίσης τα αποτελέσματα έρευνας που διεξήχθη στα πλαίσια μιας διδακτορικής διατριβής με τίτλο "Βιομηχανική αναδιάρθρωση, ευελιξία και δικτύωση στην περιοχή του Ελαιώνα", την περίοδο 1996-99.

Η συγκεκριμένη έρευνα αξιοποιώντας τις διαθέσιμες πληροφορίες, για το σύνολο της βιομηχανίας και της περιοχής από τις δύο προηγούμενες μελέτες, έθεσε το στόχο της διερεύνησης μιας πρότασης ενδογενούς ανάπτυξης της τοπικής βιομηχανικής δομής των κλάδων μηχανών και μεταλλικών προϊόντων της περιοχής του Ελαιώνα.

Οι λόγοι της κλαδικής αυτής επιλογής, δηλαδή της επικέντρωσης της έρευνας στους δύο προαναφερόμενους κλάδους, είναι οι εξής:

- Τα ειδικά τεχνολογικά χαρακτηριστικά των εξεταζόμενων κλάδων και κυρίως αυτό της παραγωγής σε μικρές σειρές (batch production) τα οποία ευνοούν μια δικτυωμένη και ευέλικτη βιομηχανική ανάπτυξη που δεν αποκλείει τη βιομηχανία μικρής κλίμακας.

Η επίδραση που μπορεί να ασκηθεί μέσω της ανάπτυξης των εξεταζόμενων κλάδων στη συνοχή του συνόλου της τοπικής βιομηχανικής δομής μέσω της πύκνωσης των οριζόντιων και κάθετων δια- και ενδοκλαδικών διασυνδέσεων.

Στα πλαίσια της έρευνας αυτής, αναζητήθηκαν οι τοπικοί-υπερτοπικοί περιορισμοί και η τρέχουσα δυναμική ανάπτυξης των συστηματικών παραγόντων που καθορίζουν το πλαίσιο μιας ευέλικτης και δικτυωμένης ανάπτυξης της τοπικής βιομηχανικής συγκέντρωσης των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής.

Επίσης επιχειρήθηκε και η προσέγγιση των ζητημάτων της πολιτικής στόχευσης, του περιεχομένου και των παραγόντων άσκησης μιας ενεργής βιομηχανικής πολιτικής με κλαδική και χωρική επιλεκτικότητα.

Η εμπειρική προσέγγιση στηρίχθηκε σε ανάλυση των

δομών της Ελληνικής βιομηχανίας μεταλλικών προϊόντων και μηχανών τις δεκαετίες '80 και '90, σε συσχέτιση της με τις δομές των αντίστοιχων κλάδων στις χώρες της Ε.Ε., σε έρευνα πεδίου σε βιομηχανικές μονάδες της περιοχής καθώς και στην ανασκόπηση των προαναφερόμενων ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί ως προς τα χωροταξικά και παραγωγικά δεδομένα της περιοχής.

α. Ως προς τη "δικτύωση"

Σχετικά με το είδος και το βαθμό ανάπτυξης της εξωτερικής δικτύωσης, οι επιχειρήσεις των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής του Ελαιώνα δεν συνιστούν ένα καθετοποιημένο διεπιχειρησιακό δίκτυο όπου κάθε μία επιχείρηση εξειδικεύεται στη παραγωγή μιιάς διακριτής φάσης ενός ομοιογενούς τελικού προϊόντος.

Οι υπεργολαβικές σχέσεις παρά τη συχνότητα στην οποία εμφανίζονται, δεν οδηγούν σε πύκνωση των διασυνδέσεων μεταξύ των επιχειρήσεων στη βάση ενός εκτεταμένου καταμερισμού εργασίας κάθετης ολοκλήρωσης γιατί αφορούν κυρίως έργα χαμηλής προστιθέμενης αξίας, κυριαρχούν οι υπεργολαβίες ικανότητας και όχι ειδίκευσης καθώς και η πρακτική της σύναψης ευκαιριακών και όχι σταθερών συνεργασιών.

Από την άλλη, η τοπική διάσταση των υπεργολαβικών σχέσεων καθώς και το γεγονός ότι οι υπεργολαβίες αναπτύσσονται μεταξύ επιχειρήσεων μικρομεσαίου μεγέθους, δηλαδή δεν συγκροτούνται διαεπιχειρησιακές σχέσεις έντονης ανισότητας, ασκούν θετική επίδραση ως προς τη συνοχή του βιομηχανικού συστήματος των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής. Χαμηλός είναι επίσης και ο βαθμός ανάπτυξης της οριζόντιας δικτύωσης ως προς την προμήθεια του

παραγωγικού εξοπλισμού και των πρώτων υλών, αφού οι επιχειρήσεις των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής τα μηχανήματα κυρίως τα προμηθεύονται από το εξωτερικό υποδηλώνοντας έτσι τον υψηλό βαθμό εξωτερικής τεχνολογικής εξάρτησης τους καθώς και την ανυπαργία ανάπτυξης πρακτικών τεχνικής συνεργασίας.

Αυτό βέβαια οφείλεται στο ότι, στην περιοχή λίγες επιχειρήσεις του κλάδου μηχανών δραστηριοποιούνται στην κατασκευή μηχανών παραγωγής, γεγονός το οποίο σχετίζεται άμεσα με το ότι στον κλάδο μηχανών σε επίπεδα Χώρας αλλά και στο Ν. Αιτικής δεν εμφανίζεται αξιόλογη δραστηριότητα στους τομείς κατασκευής εργαλειομηχανών (κωδ. 294). Στον τομέα της προώθησης των προϊόντων, οι επιχειρήσεις έχουν σε μικρό βαθμό οργανωμένα τμήματα προώθησης και πωλήσεων καθώς και ανασπυγμένες σχέσεις με επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο κύκλωμα της εμπορίας.

Παρά τις αδυναμίες αυτές δεν εμφανίζεται υψηλός προσανατολισμός των προϊόντων των επιχειρήσεων προς την τοπική αγορά, ενώ ταυτόχρονα ένας σημαντικός αριθμός επιχειρήσεων παρουσιάζει εξαγωγική δραστηριότητα.

Συνεπώς ο χαμηλός βαθμός εμπλοκής των επιχειρήσεων με το κύκλωμα της εμπορίας σε συνδυασμό με την απουσία θεσμών-κέντρων παροχής υπηρεσιών προώθησης των πωλήσεων και εξαγωγών, που αναπτύχθηκαν σε αρκετά βιομηχανικά συμπλέγματα των ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών, δημιουργεί ένα διαρθρωτικό πρόβλημα το οποίο συνιστά έλλειμμα συντονισμού ανάμεσα στην επιχείρηση και την αγορά, την παραγωγή και τη ζήτηση.

Η σύνδεση των επιχειρήσεων με τη διεθνή αγορά μέσω της λειτουργίας τέτοιων θεσμών-κέντρων, δεδομένου και του μικρού τους μεγέθους, θα μπορούσε μέσω της έμμεσης πίεσης για την ανάπτυξη υπεργολαβιών ικανότητας και ειδικευσης, να οδηγήσει στη διαμόρφωση ενός δικτύου διασυνδεδεμένων επιχειρήσεων που να ανταγωνίζεται στη διεθνή αγορά στη βάση της συλλογικής ανταγωνιστικότητας.

Ολοκληρώνοντας την συζήτηση για τη "δικτύωση" των επιχειρήσεων των κλάδων μηχανών και μεταλλικών προϊόντων της περιοχής οδηγούμαστε σε τρεις γενικές παρατηρήσεις:

· Η πρώτη παρατήρηση αφορά το ότι οι επιχειρήσεις ως προς τις υπεργολαβικές σχέσεις εμφανίζουν τάση ενσωμάτωσης-ολοκλήρωσης στην τοπική παραγωγική δομή ενώ ως προς τις αγορές παραγωγικού εξοπλισμού, πρώτων υλών και τελικών προϊόντων, εμφανίζουν μια αυξημένη ευαισθησία στην εξωτερική συγκυρία και στις εξελίξεις των διεθνών αγορών. Όμως εκτός της αρνητικής πλευράς της εξωστρέφειας (εξάρτηση ως προς τις εισροές), η θετική πλευρά της εξωστρέφειας (μη στενός προσανατολισμός του τοπικού παραγωγικού συστήματος στην τοπική αγορά τελικών προϊόντων), μπορεί υπό προϋποθέσεις να αποτελέσει τη βάση της προσαρμοστικότητας και ανταγωνιστικότητας του στα πλαίσια των διεθνών αγορών. Κλειδί για την διαμόρφωση τέτοιων προϋποθέσεων αποτελεί η ανάπτυξη της εξωτερικής δικτύωσης των επιχειρήσεων των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής.

· Η δεύτερη παρατήρηση είναι ότι το είδος και ο βαθμός ανάπτυξης των διαεπιχειρησιακών σχέσεων στους εξεταζόμενους κλάδους της περιοχής, παρά τις θετικές ενδείξεις για ενδυνάμωση της συνοχής της τοπικής

βιομηχανικής δομής, δε διαμορφώνουν τις ριζικές εκείνες συνθήκες που απαιτούνται για την ανάπτυξη της λειτουργίας της "δικτύωσης" με το περιεχόμενο που αυτή έχει στα επιτυχημένα παραδείγματα των χωρικών βιομηχανικών συμπλεγμάτων, όπως αυτά των "Βιομηχανικών Συνοικιών".

Η αδυναμία αυτή αποδίδεται σε παλιές ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης περιοχής που μπορεί να χαρακτηριστούν ως υποκειμενικές όπως η έλλειψη κλίματος εμπιστοσύνης, η επικρατούσα επιχειρηματική και εργασιακή ηθική ή και αντικειμενικές όπως η ρηχή βιομηχανική βάση της περιοχής, ο υψηλός βαθμός εξωτερικής τεχνολογικής εξάρτησης, η χωροταξική αναρχία και η θεσμική αβεβαιότητα που αναστέλει τη βιομηχανική επέκταση και επένδυση.

Όμως οι αιτίες για κάποια από τα παραπάνω δεν εγγράφονται μόνο στο τοπικό επίπεδο της περιοχής του Ελαιώνα αλλά και σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

- Η τρίτη παρατήρηση αφορά την καθυστέρηση που διαπιστώνεται και στις επιχειρηματικές αντιλήψεις ως προς την αποδοχή της "δικτύωσης" ως στοιχείο των μεμονωμένων επιχειρηματικών στρατηγικών, αφού αυτή περιορίζεται κυρίως στην εξωτερική οριζόντια "δικτύωση" (δίκτυα παροχής "πραγματικών" υπηρεσιών) και όχι στην εξωτερική κάθετη "δικτύωση" (δίκτυα κάθετης παραγωγικής ολοκλήρωσης).

β. Ως προς την "ευελιξία"

Στην παραγωγή, είτε αυτή γίνεται κατά παραγγελία είτε είναι προσανατολισμένη στη τελική αγορά, κυριαρχεί η παραγωγή σε μικρές σειρές, γεγονός όμως που δε μπορεί να αποδωθεί ως μια συνειδητή οργανωτική επιλογή που αποσκοπεί στη διαφορο-

ποίηση της παραγωγής και κατ' επέκταση την απόκτηση ευελιξίας. Ο λόγος είναι ότι ως βασικό τεχνολογικό στοιχείο της βιομηχανίας μηχανών και μεταλλικών προϊόντων θεωρείται η κυριαρχία της παραγωγής που αφορά κυρίως περιορισμένες παρτίδες διακριτικών προϊόντων (*batch Production*) και λιγότερο της μαζικής παραγωγής τυποποιημένων προϊόντων, (Α. Λυμπεράκη, 1991)¹².

Σε ότι αφορά την τεχνολογία που ενσωματώνει η παραγωγική διαδικασία των επιχειρήσεων των κλάδων μηχανών και μεταλλικών προϊόντων της περιοχής του Ελαιώνα, διαπιστώνουμε ότι την δεκαετία του '90 παρατηρείται αξιόλογη επενδυτική προσπάθεια που επικεντρώνει στην εισαγωγή ευέλικτων συστημάτων μηχανών (CAD, CAM, CNC).

Όμως η χρήση των μηχανών αυτών συνυπάρχει με παραδοσιακούς τρόπους οργάνωσης της παραγωγής, όπως τη γραμμική συνεχούς παραγωγής ή την οργάνωση της εργασίας που διακρίνεται από στενό καθορισμό των εργασιακών καθηκόντων και όχι την πολυειδίκευση.

Επίσης στην προμήθεια πρώτων υλών σε μικρή έκταση εμφανίζονται πρακτικές που εξασφαλίζουν ευελιξία και χαμηλό κόστος διαχείρισης (π.χ. *just in time*).

Ως προς την αναβάθμιση της ποιότητας των προϊόντων αλλά και των διαδικασιών παραγωγής, από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και μετά, παρατηρείται αξιόλογη επενδυτική δραστηριότητα στις επιχειρήσεις των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής του Ελαιώνα.

Η ανάπτυξη και εφαρμογή διαδικασιών διασφάλισης ποιότητας (ISO, CE) από ένα όλο και αυξανόμενο σημαντικό αριθμό επιχειρήσεων αναγνωρίζεται περισσότερο ως αναγκαιότητα προκειμένου να

παρακολουθήσουν τις εξελίξεις της Ευρωπαϊκής βιομηχανίας και σύγκλισης με τα διεθνή πρότυπα προκειμένου να παραμείνουν στο παιχνίδι του ανταγωνισμού.

Αξιόλογη δραστηριότητα παρατηρείται και στην ανάπτυξη καινοτομιών, κυρίως βελτίωσης των προϊόντων, γεγονός που παρά την έλλειψη καινοτομιών αιχμής, υποδηλώνει ότι οι επιχειρήσεις υιοθετούν εν μέρη τουλάχιστον τη δυναμική ανταγωνιστική στρατηγική που επικεντρώνει στη διαφοροποίηση και την ποιότητα.

Βέβαια εμφανίζεται αδυναμία στην παραγωγική και εμπορική αξιοποίηση των καινοτομιών γεγονός που συνδέεται με τις επενδύσεις που απαιτούνται και το μικρό τους μέγεθος.

Η οργάνωση της εργασίας βασίζεται στην εναλλαγή ρόλων-καθηκόντων και όχι στον αυστηρό καθορισμό τους, στοιχείο που διαμορφώνει μιά εκτίμηση για την ύπαρξη πολυειδικευμένου εργατικού δυναμικού δίχως όμως να μας αποκαλύπτει αρκετά σχετικά με την ποιότητα και το εύρος της κατάρτισης του.

Επίσης τη τελευταία δεκαετία όλο και περισσότερες επιχειρήσεις των εξεταζόμενων κλάδων του Ελαιώνα εφαρμόζουν προγράμματα κατάρτισης, αντιλαμβανόμενες τη βελτίωση των ικανοτήτων των εργαζομένων ως βασικό μοχλό αύξησης της παραγωγικότητας, δεδομένου και του υψηλού βαθμού εντάσεως εργασίας των δραστηριοτήτων τους.

Όμως το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις αξιολογούν ως πιά αξιόπιστα και αποτελεσματικά τα προγράμματα ενδοεπιχειρησιακής κατάρτισης που εφαρμόζουν οι ίδιες και όχι αυτά τα οποία πραγματοποιούνται από οργανισμούς κατάρτισης (με Κρατική-Κοινοτική χρηματο-

δότηση), οφείλεται κυρίως στο ότι αυτά δεν είναι πρακτικά προσανατολισμένα και προσαρμοσμένα στις ανάγκες της τοπικής βιομηχανίας.

Συνεπώς ένα από τα ζητούμενα, για την πολυειδίκευση και τον υψηλό βαθμό κατάρτισης των εργαζομένων, είναι η ενεργή ανάμειξη του ιδιωτικού τομέα στην ρύθμιση, τον έλεγχο και τη χρηματοδότηση της εκπαίδευσης.

Στη διαμόρφωση των μισθών και των συνθηκών εργασίας στις επιχειρήσεις των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής, διαπιστώνουμε την υποχώρηση της σημασίας των συλλογικών και κλαδικών συμβάσεων εργασίας και τη σημασία που έχει η διαπραγμάτευση σε επίπεδο επιχείρησης κυρίως με τη μορφή άτυπων, προφορικών ατομικών συμβολαίων.

Επανερχόμενοι στην προβληματική της απόκτησης λειτουργικής ευελιξίας, πρέπει να τονίσουμε την ανάγκη υπέρβασης της άτυπης μορφής διαπραγμάτευσης που έχει αναφορά μόνο στο επίπεδο της μεμονωμένης επιχείρησης και οδηγεί συνήθως σε επιδείνωση των εργασιακών σχέσεων.

Αυτό βέβαια προϋποθέτει μετασχηματισμούς στη λειτουργία των εθνικών και κλαδικών συμβάσεων εργασίας, τη νομική και πολιτική αναγνώριση περιθωρίων στην τοπική ρύθμιση και την ολοκλήρωση των εξειδικευμένων όρων των τοπικών κλαδικών συμφωνιών με τους γενικούς όρους των εθνικών κλαδικών συμφωνιών.

Οι μετασχηματισμοί αυτοί δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν αν δεν ενισχυθεί η αυτονομία και η διαπραγματευτική δύναμη των τοπικών θεσμικών συνομιλητών (εργατικά συνδικάτα, εργοδοτικές ενώσεις) και αν το κράτος δεν αναγνωρίσει τις συμφωνίες αυτές

στη χάραξη της γενικότερης εισοδηματικής και κοινωνικής πολιτικής.

Στις ακολουθούμενες επιχειρηματικές στρατηγικές, διαπιστώνουμε τη συνύπαρξη μη συμβατών, ή αλλιώς ανταγωνιστικών μεταξύ τους πρακτικών και αντιλήψεων.

Συγκεκριμένα, οι επιχειρήσεις συνειδητοποιούν ολοένα και περισσότερο τη σημασία της βελτίωσης της ποιότητας των προϊόντων, θεωρώντας μάλιστα το στόχο αυτό ως πιά εφικτό από τη μείωση του κόστους παραγωγής και την επίτευξη χαμηλότερων τιμών.

Όμως άλλα στοιχεία που συνθέτουν την ποιότητα με την ευρύτερη της έννοια, όπως η υψηλή εξειδίκευση, η διαφοροποίηση, οι υπηρεσίες μετά την πώληση, εμφανίζονται με μικρή ένταση ως επιχειρηματικοί στόχοι ανταγωνιστικής στρατηγικής.

Στις πρακτικές επιχειρηματικής αντίδρασης στις μεταβολές της ζήτησης, κυρίαρχη είναι η αμυντική στάση (π.χ. απολύσεις ή υπερωρίες προσωπικού) ενώ αντίθετα σε μικρή έκταση εμφανίζονται πρακτικές όπως η αναζήτηση νέων αγορών (με την έννοια της πρόκλησης νέων αγορών μέσω της διαφοροποίησης), η χρησιμοποίηση της τέταρτης (4^η) βάρδιας, η πρόσληψη προσωπικού μερικής ή εποχιακής απασχόλησης κ.λ.π.

Με βάση την προηγούμενη αναζήτηση των στοιχείων ευελιξίας στις επιχειρήσεις των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής του Ελαιώνα καταλήγουμε σε δύο παρατηρήσεις:

Πρώτον διαπιστώνουμε μια αναντιστοιχία μεταξύ επιχειρηματικών αντιλήψεων και πρακτικών στις επιχειρήσεις των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής του Ελαιώνα, η οποία δε μπορεί να αποδοωθεί κυρίως

σε έλλειψη επιχειρηματικότητας αλλά περισσότερο στις συνθήκες απομόνωσης και ανυπαρξίας δικτύωσης, γεγονός που δυσχεραίνει την ανάληψη πρωτοβουλιών και μάλιστα σε ένα περιβάλλον έντονης ρευστότητας της ζήτησης και επιταχυνόμενης τεχνολογικής ανάπτυξης.

Δεύτερο συνυπάρχουν στην ίδια επιχείρηση στοιχεία τα οποία συνηγορούν υπέρ των ευέλικτων σεναρίων ενίσχυσης της προσαρμοστικότητας και στοιχεία τα οποία θέτουν φραγμό σε αυτά. Μάλιστα πιο εμφανή είναι εκείνα που οδηγούν σε αριθμητική ευελξία, διαμορφώνοντας ένα πλαίσιο συγκυριακής και όχι μακράς πνοής προσαρμοστικότητας και ανταγωνιστικότητας.

Δηλαδή, στην περίπτωση των επιχειρήσεων των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής του Ελαιώνα, πιο κοντινό σενάριο ευέλικτης αναδιάρθρωσης είναι αυτό που ο Hubert Schmitz, 1995¹ εντόπισε στις περιπτώσεις των παραγωγικών συμπλεγμάτων των αναπτυσσόμενων χωρών όπου συνυπάρχουν ενδογενείς διαδικασίες ανάπτυξης τεχνολογικών καινοτομιών και συνθήκες επιδείνωσης των εργασιακών σχέσεων.

3. Πολιτική στόχευση, πολιτικές και παράγοντες πολιτικής.

Σε όλη την προηγούμενη συζήτηση επισημάνθηκε η σημασία μιας ενεργής βιομηχανικής πολιτικής για τον μετασχηματισμό της συγκέντρωσης της βιομηχανίας μηχανών και μεταλλικών προϊόντων του Ελαιώνα σε ένα δυναμικό βιομηχανικό σύμπλεγμα που ανταγωνίζεται στη βάση της συλλογικής ανταγωνιστικότητας.

Προκειμένου όμως μια τέτοια πολιτική να επιτύχει τους στόχους της πρέπει να εκπληρώνει δύο βασικές

προϋποθέσεις:

Η πρώτη προϋπόθεση αφορά το περιεχόμενο και τη στόχευση της ίδιας της πολιτικής, η οποία πρέπει να αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα:

- Στο πρώτο επίπεδο, η στόχευση πρέπει να αφορά στην ενίσχυση των στοιχείων που καθορίζουν τη δυναμική προς την κατεύθυνση της ποιοτικής ευελξίας και της συνοχής της τοπικής βιομηχανικής δομής και η άρση των τοπικών περιορισμών της ανάπτυξης.

Ειδικότερα, να αφορά τη διεύρυνση και θεσμοποίηση των ενδο- και διαεπιχειρησιακών σχέσεων συνεργασίας, τη δίκτυωση των επιχειρήσεων με κέντρα τεχνολογικής γνώσης, την ολοκλήρωση της τοπικής βιομηχανικής δομής με το τοπικό χωροταξικό και κοινωνικό περιβάλλον, την ενίσχυση του κλίματος εμπιστοσύνης.

Δηλαδή η πολιτική πρέπει να παρέμβει στις δομές του τοπικού παραγωγικού συστήματος παρέχοντας όχι μόνο τις υλικές αλλά και τις θεσμικές προϋποθέσεις της αναδιάρθρωσης του (ρύθμιση ανταγωνισμού/ συνεργασίας, ανάπτυξης τεχνολογικής υποδομής κλ.π.).

Στη κατεύθυνση αυτή, οι προαναφερόμενες προτάσεις πολιτικής που έχουν κατατεθεί στα πλαίσια των προηγούμενων μελετών παραμένουν επίκαιρες.

- Σε ένα δεύτερο επίπεδο η στόχευση πρέπει να επικεντρώνει στο μετασχηματισμό του τρόπου με τον οποίο η εσωτερική δυναμική του τοπικού παραγωγικού συστήματος συναντά την δυναμική των παγκοσμιοποιημένων αγορών.

Το περιεχόμενο της πολιτικής πρέπει να είναι τέτοιο ώστε η άρση της τοπικής απομόνωσης και η σύνδεση

της τοπικής βιομηχανικής δομής με τις διεθνείς αγορές να μη γίνει στη βάση της ενίσχυσης του εξαγωγικού προσανατολισμού των μεμονωμένων και υπό δυναμικών επιχειρήσεων, αλλά στη βάση της συλλογικής ανταγωνιστικότητας της ομάδας των συνδεδεμένων επιχειρήσεων της βιομηχανίας των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής.

Προς την κατεύθυνση αυτή απαιτείται η λειτουργία ενός κέντρου πληροφόρησης των επιχειρήσεων για τις διεθνείς εξελίξεις και υποβοήθησης της ανάπτυξης διαεπιχειρησιακών δικτύων για την κοινή παρουσία τους στις διεθνείς αγορές πρώτων υλών, εξοπλισμού και τελικών προϊόντων. Τα δίκτυα αυτά μπορούν να έχουν τη μορφή κοινοπραξιών αγορών, εξαγωγών και τελωνειακών διατυπώσεων, κοινής παρουσίας στις διεθνείς εκθέσεις κ.α.

Όμως η στήριξη των προαναφερόμενων κέντρων (Κέντρο καινοτομίας, Τεχνολογικό πάρκο, Κέντρο πληροφόρησης-ενίσχυσης εξαγωγών κ.α.), πρέπει να εκπληρώνει δύο βασικές προϋποθέσεις:

- να έχει ορίζοντα τις ανάγκες όχι της μεμονωμένης επιχείρησης αλλά του συνόλου της τοπικής βιομηχανικής δομής.
- να λειτουργεί αναδιρθρωτικά και να μην επικεντρώνει στη μείωση του επιχειρηματικού κόστους και στην κάλυψη της στενότητας των επιχειρηματικών κεφαλαίων.

Επίσης οι θεσμοί αυτοί πρέπει να αναπτύξουν και διαδικασίες αναβάθμισης των ικανοτήτων των εργαζομένων και των επιχειρηματιών, προκειμένου να επιτευχθεί η ενδοεπιχειρησιακή δικτύωση με την αύξηση του ρόλου των εργαζομένων στις καινοτομικές παραγωγικές πρακτικές και την ανάπτυξη μιας νέας

επιχειρηματικότητας.

Σε ένα τρίτο επίπεδο η στόχευση πρέπει να αφορά την άρση των υπερτοπικών περιορισμών στην ανάπτυξη της εσωτερικής δυναμικής της τοπικής βιομηχανικής δομής, οι βασικότεροι των οποίων είναι:

- ο υψηλός βαθμός εξωτερικής τεχνολογικής εξάρτησης των εξεταζόμενων κλάδων στο σύνολο της Χώρας που εμποδίζει την ολοκλήρωση του τοπικού βιομηχανικού συστήματος και την ενδογενή ανάπτυξη τεχνολογικής γνώσης και καινοτομίας.
- οι τάσεις αποβιομηχάνισης και συρίκνωσης του συνόλου της βιομηχανικής βάσης της Χώρας που επιδρούν αρνητικά στην πύκνωση των οριζόντιων διακλαδικών συνδέσεων και αυξάνουν το συνολικό επίπεδο της ανεργίας, γεγονός που θέτει εμπόδια στην υιοθέτηση των λύσεων της ποιοτικής-λειτουργικής αντί της αριθμητικής ευελιξίας.
- το επιχειρηματικό περιβάλλον λειτουργίας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

Η άρση των περιορισμών ως προς την εσωτερική δυναμική της τοπικής βιομηχανικής δομής που εγγράφονται στο πλαίσιο της παγκόσμιας αγοράς και ειδικότερα στη θέση της ελληνικής βιομηχανίας στο διεθνή καταμερισμό εργασίας, απαιτεί την άσκηση πολιτικών με μακροοικονομικό περιεχόμενο από το Κράτος, με δράσεις σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο όπως αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η δεύτερη προϋπόθεση που πρέπει να εκπληρώνει η άσκηση μιας ενεργής βιομηχανικής πολιτικής, είναι η εξασφάλιση της συμμετοχής στο σχεδιασμό-εφαρμογή της πολιτικής των παραγόντων της τοπικής οικονομίας και αφετέρου την ολοκλήρωση των τοπικών πρωτο-

βουλίων με τον ευρύτερο εθνικό βιομηχανικό σχεδιασμό. Δηλαδή ένας κλαδικός-χωροταξικός σχεδιασμός που εξασφαλίζει οικονομίες κλίμακας, υπερβαίνοντας επικαλύψεις στο τοπικό/εθνικό, κλαδικό/βιομηχανικό, μακρο/μικροοικονομικό επίπεδο. Η πρακτική σημασία της προϋπόθεσης αυτής, ειδικότερα ως προς τα κέντρα στήριξης της επιχειρηματικής δράσης που αναφέρθηκαν προηγουμένως, είναι η εξής:

- Πρώτον, τα κέντρα αυτά που αποτελούν τη βάση ενός θεσμοποιημένου συστήματος τοπικής οικονομικής ρύθμισης, πρέπει να είναι θεσμοί τοπικά θεμελιωμένοι και ελεγχόμενοι και
- Δεύτερον, τα κέντρα αυτά πρέπει να συμμετέχουν σε υπερταπικά δίκτυα επικοινωνίας με αντίστοιχους κρατικούς θεσμούς για την ολοκλήρωση του τοπικού κλαδικού σχεδιασμού με τον περιφερειακό και εθνικό σχεδιασμό της ανάπτυξης και σε υπερεθνικά-ευρωπαϊκά δίκτυα για την προσαρμογή της τοπικής βιομηχανικής δομής με τις μεταλλαγές που συντελούνται στα παραγωγικά συστήματα σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Συνεπώς το Κράτος αντιμετωπίζοντας ως διακριτές και ενιαίες κατηγορίες ενίσχυσης τα χωρικά βιομηχανικά συμπλέγματα, πρέπει να συμβάλλει θεσμικά και υλικά στη διαμόρφωση και ενίσχυση ενός συστήματος τοπικής οικονομικής ρύθμισης μέσω της ανάπτυξης δικτύων συνεργασίας μεταξύ των τοπικών και κρατικών θεσμών άσκησης βιομηχανικής πολιτικής.

Η θεσμική του συμβολή του νοείται ως συμμετοχή στην τοπική διαπραγμάτευση μεταξύ των παραγόντων της τοπικής οικονομίας, όχι όμως στη βάση της επιβολής της αντίληψης του σχετικά με τον τρόπο οργάνωσης και ελέγχου των παραπάνω θεσμών αλλά περισσότερο

στο συντονισμό του διαλόγου και στην εγγύηση της κοινωνικής συμφωνίας που θα προκύψει, μέσω της παροχής του απαραίτητου νομικού κανονιστικού πλαισίου

Ως προς τη συμβολή των επιχειρήσεων των εξεταζόμενων κλάδων της περιοχής, αυτές πρέπει να έχουν ενεργό ρόλο όχι μόνο ως προς την οικονομική στήριξη των θεσμών και τη χρησιμοποίηση των υπηρεσιών τους αλλά και ως προς τη στελέχωση τους.

Ο ρόλος επίσης των τοπικών αρχών είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την άρση των αρνητικών κοινωνικών παραστάσεων του τοπικού πληθυσμού ως προς τη βιομηχανία της περιοχής και τη διαμόρφωση κλίματος συναίνεσης. Όμως η διαδραμάτιση ενός τέτοιου ρόλου από την Τοπική Αυτοδιοίκηση προϋποθέτει ότι αφενός μεν δεν θα αντιμετωπίζει την ανάπτυξη θεσμών εξυγίανσης της βιομηχανίας ως απειλή απώλειας του ελέγχου της στις χρήσεις γής της περιοχής, αφετέρου δε να αντιληφθεί ως τοπική υπόθεση όχι μόνο τις επιπτώσεις της ανεργίας αλλά και την αναζήτηση λύσεων.

Ο ρόλος των εργαζομένων της βιομηχανίας της περιοχής είναι εξίσου σημαντικός, ως προς τη διεκδίκηση της συμμετοχής τους στη διαχείριση και τον έλεγχο των παραπάνω προτεινόμενων θεσμών.

Ολοκληρώνοντας τη συζήτηση για τη βιωσιμότητα μιας ευέλικτης και δικτυωμένης ανάπτυξης της τοπικής βιομηχανικής συγκέντρωσης των κλάδων μηχανών και μεταλλικών προϊόντων της περιοχής του Ελαιώνα, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει ευνοϊκό έδαφος προς την παραπάνω κατεύθυνση, το οποίο αναγνωρίζεται από:

α. Την ύπαρξη επιχειρηματικών αντιλήψεων και

πρακτικών που κινούνται προς την κατεύθυνση προσαρμογής με τις νέες εξελίξεις στα παραγωγικά συστήματα και τις αγορές διεθνώς και ειδικότερα με τις ευέλικτες διαδικασίες και τη νέα ανταγωνιστικότητα.

β. Την ύπαρξη δυναμικής διαμόρφωσης μιας θεσμικής υποδομής τοπικής οικονομικής ρύθμισης, δηλαδή σχεδιασμού και υλοποίησης μιας ενεργής βιομηχανικής πολιτικής μέσα από τη δικτύωση των τοπικών πρωτοβουλιών και των πολιτικών της κεντρικής διοίκησης.

Η δυναμική αυτή αποτυπώνεται στη θεσμοθέτηση του Φορέα Διαχείρισης και Ανάπτυξης του Ελαιώνα, που αναμένεται να αποτελέσει τη βάση της ανάπτυξης μηχανισμών τοπικής οικονομικής ρύθμισης. Η συγκρότηση του είναι τέτοια που διασφαλίζει τη χρηματοδότηση των έργων και την ολοκλήρωση του τοπικού με τον περιφερειακό βιομηχανικό κλαδικό σχεδιασμό, αφού συμμετέχουν σε αυτόν οι τοπικές αρχές (Αθήνας, Περιστερίου, Αιγάλεου, Αγ.Ι.Ρέντη και Ταύρου), η Ν.Α, τα Υπουργεία Βιομηχανίας και Χωροταξίας Περιβάλλοντος και τα εμποροβιομηχανικά επιμελητήρια Αθήνας και Πειραιά.

Ο εντοπισμός της βιωσιμότητας μιας ευέλικτης και δικτυωμένης ανάπτυξης σε δύο επίπεδα, το παραγωγικό-επιχειρηματικό και το πολιτικό-θεσμικό, γίνεται στη βάση της παραδοχής ότι Το βασικό υποκείμενο της αναπτυξιακής διαδικασίας είναι η επιχειρηματική δράση. Όμως η διαμόρφωση ενός πλαισίου λειτουργίας των οικονομικών παραγόντων που όχι μόνο θα αίρει τους περιορισμούς αλλά και θα υποστηρίζει ενεργά την ανάπτυξη τους δε μπορεί να αφεθεί στις δυνάμεις της αγοράς, αλλά προϋποθέτει

θεσμική ρύθμιση στη βάση της οποίας βρίσκεται μια εξειδικευμένη, χωρικά και κλαδικά, ενεργή βιομηχανική πολιτική.

Η παραδοχή αυτή στηρίζεται τόσο στις παρατηρήσεις στα ιστορικά παραδείγματα όπου οι μηχανισμοί της αγοράς δεν αρκούσαν να διεγείρουν μια δικτυωμένη και ευέλικτη ανάπτυξη, όσο και σε μια ιδεολογική απόσταση μας από ένα είδος οικονομικής ανάπτυξης που δεν συνδυάζεται με μια αντίστοιχη κοινωνική ανάπτυξη και βελτίωση της θέσης της εργασίας.

Επίσης η αποδοχή της διαλεκτικής σχέσης-δικτύωσης μεταξύ τοπικών, κρατικών και ευρωπαϊκών θεσμών, θέτει σε αμφισβήτηση την αυτονομία δίχως όμως να ακυρώνει τις χωρικές υποσχέσεις του τοπικού για τη χάραξη μιας στρατηγικής βιομηχανικής ανάπτυξης και αυτό γιατί ο θεσμικός ρόλος του κράτους παραμένει ισχυρός ως προς τη στήριξη των τοπικών αναπτυξιακών στρατηγικών, της ρύθμισης των χωρικών ανισορροπιών και των σχέσεων του τοπικού με την παγκόσμια οικονομία και όχι προς την προσαρμογή των τοπικών στρατηγικών σε μια ομοιογενοποιημένη εθνική αναπτυξιακή στρατηγική.

Σημειώσεις-Αναφορές

¹H. Schmitz: "Collective Efficiency: Growth Path for small-scale Industry". *Journal of Development Studies*, Vol.31, No.4, April 1995.

²K. Nadvi & H. Schmitz: "Industrial clusters in Less Developed Countries: Review of experiences and research agenda". *Institute of Development Studies at the University of Sussex, Discussion Paper 339*, January 1994.

³G. Becattini: "The marshallian industrial district as a

socio-economic notion", in F.Pyke, G. Becattini and W. Sengenberger: "Industrial districts and inter-firm co-operation in Italy", pp 37-51. International Institute for labour studies Geneva, 1992.

⁴Carlo Trigilia: "Italian Industrial Districts: Neither myth and nor interlude", in F. Pyke and W. Sengenberger: "Industrial districts and local economic regeneration", pp 33-47. International Institute for labour studies Geneva, 1992.

^{5a} Λυμπεράκη: "Δικτύωση, Ευέλικτη Εξειδίκευση και Μικρές επιχειρήσεις" στο "Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική", Ν. Αντωνάκη & Χ. Πιπέλη.

⁶H. Schmitz & B. Musyck: "Industrial districts in Europe: Policy lessons for developing countries". Institute of Development Studies at the University of Sussex, Discussion Paper 324, April 1993.

⁷Sebastiano Brusco: "The idea of industrial district: Its genesis." in F.Pyke, G. Becattini and W. Sengenberger: "Industrial districts and and inter-firm co-operation in Italy", pp10-19. International Institute for labour studies Geneva, 1992.

⁸Carlo Trigilia: "Work and politics in the Third Italy's industrial districts." in F.Pyke, G. Becattini and W. Sengenberger: "Industrial districts and and inter-firm co-operation in Italy", pp160-182. International Institute for labour studies Geneva, 1992.

⁹W.Sengenberger & F.Pyke: "Research and Policy issues" in F. Pyke and W. Sengenberger: "Industrial districts and local economic regeneration", pp3-28. International Institute for labour studies Geneva, 1992.

¹⁰Charles F. Sabel: "Flexible Specialisation and the Re - emergence of Regional Economies", in P.Hirst and J.Zeitlin: "Reversing industrial decline Industrial Structure and Policy in Britain and Her Competitions". Oxford Berg, 1989.

¹¹ M.J.Piore: "Work, Labour and action: Work experience in a system of flexible production" in F.Pyke,

G. Becattini and W. Sengenberger: "Industrial districts and inter-firm co-operation in Italy", pp65-71. International Institute for labour studies Geneva, 1992.

¹²Λυμπεράκη Α.: Ευέλικτη εξειδίκευση, Κρίση και αναδιάρθρωση στη μικρή βιομηχανία. Εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1991.

¹³Αντιγόνη Λυμπεράκη (επιστημονική υπεύθυνη): "Δικτύωση στη Βιομηχανική Περιφέρεια Ελαιώνα Αττικής", Υπουργείο Βιομηχανίας, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Βιομηχανίας, Αθήνα, Οκτώβριος 1995.

¹⁴Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο: "Μελέτη καταγραφής και βιωσιμότητας των βιομηχανικών δραστηριοτήτων του Ελαιώνα". Αθήνα, Μάρτιος 1992.